

Fried István

„Mi a mezőről vagyunk”

(Orosz László tanulmányai Berzsenyi Dánielről és Katona Józsefről)

Orosz László egyike az utolsó hírhozóknak és tanúknak arról, hogy valaha, nemcsak a XIX. század szűkösebb lehetőségeinek évadán, hanem a XX. század első harmadának szélesedő tudományos (intézmény)-rendszerében élt – működött, méghozzá nem feltétlenül a fővárosi, esetenként kisebb városi középiskolákban tanító személyiség, akinek „rangja”, „méltósága” nem volt több, nem volt kevesebb, mint a „tudós-tanár”-é. Egy olyan korszakban, amikor még ez a nem hivatalos elismerés kijárt az efféle kutatóknak-oktatóknak. Az egyetemi stúdiumokra alapozó, az oktatás munkájában és a középiskola (köz)életében kutatói érdeklődését érvényesítő tanárnak módja nyílt, hogy feldolgozza a (nem tökéletesen ellátott) középiskolai-városi könyvtárak, a vármegyei és a városi levéltárak sokszor érdekes, olykor meglepő ritkaságokat tartalmazó anyagát, vagy kapcsolatot tartva az egyetemi alma materrel, tudományos folyóiratokkal, intézményekkel részt vegyen ne csak a helyi, hanem az országos (jelentőségű tudományos munkamegosztásban (is). Hirtelenében nem jut eszembe olyan kutató, tudós, (érettebb korában) nagynevű szerző, persze a régebbi peródusból, aki az egyetemet végezve azonnal egyetemi oktatóként kezdte volna pályáját. Riedl Frigyes középiskolai irodalomóráinak anyagát lelkes, szorgalmas diákjai érdemesnek tartották a könyvpublikációra, Négyesy László szolnoki tanárkodása idején ismerkedett meg alaposabban Versey Ferenc életművével, Horváth János, Pais Dezső, Bán Imre egyetemi pályafutása előtti éveit éppen úgy említhetném ebben a körben, mint a kiváló filológus Gálos Rezső győri működését, vagy Brisis Frigyes több, mint figyelemre méltó esetét, aki a Magyar Tudományos Akadémia tagjaként a budapesti cisztercita középiskola igazgatója volt; és korántsem csupán az érdekesség kedvéért jegyzem ide, hogy Szerb Antal a Vas utcai „kereskedelmi”-nek volt tanára.

Orosz László a legendává lett, Sötér István és Szász Imre által regénybe (*Fellegjárás, Ménesi út*) írt, Fodor András révén naplójegyzetekben megjelenített Eötvös Kollégium nevelteként Kecskeméten kapott tanári állást, és Kecskeméthez hű maradt, pedig a szegedi egyetemen módja nyílt volna pályamódosításra. Ez a hűség – úgy tetszik – megkülönböztető tulajdonságaként rajzolódhatna ki egy róla írandó – és századunkat, az olykor rövidnek, máskor túl hosszúnak és keservesnek érzett XX. században az értelmiségi pályát deformálni akaró törekvéseket reprezentáló – életrajzban. Hiszen a tudós-tanári pálya nemcsak az egyetemi mester, Horváth János irodalomszemléletének elsajátítását, őrzését, alkalmazását eredményezte (például a jelen kötet Berzsenyi-dolgozataiban), hanem a fiatalkori eszmények sugallatai nyomán körvonalazódó kutatási tárgyak folyamatos, különféle aspektusból történő újragondolását is (például e kötet Katona Józsefről szóló dolgozataiban). Talán már itt fel kell hívnom a figyelmet, hogy a „szakirodalmi” hivatkozások között perdöntően fontos helyen, a tanulmányok zárataiban olvashatók Ady Endre és Szabó Dezső „esszéisztikus” sorai Katonáról, illetőleg Berzsenyiről; s hogy Orosz László legalább annyit köszönhet Németh László Berzsenyi-portréjának, mint a Horváth Jánosénak. A Németh-recepció igazán föltárhathá, hogy a szaktudomány miként reagált Németh „irodalomtörténetére” és „történettudományára” – de ez csak kitérésképpen tett megjegyzés. A följebb mondottakhoz annyit tennék hozzá, hogy részint a tudós-tanári elkötelezettség, részint a maga választotta irodalmi/irodalomtörténeti hagyományhoz ragaszkodás közvetelménye, hogy ebben a kötetben a személyiségrajzok dominálnak, azok az irodalmi kapcsolatok, amelyek az életművek szociológiai vonatkozású hátterét adják. Finoman kezelt pszichológiai megfigyelések, az alkotáslélektan határára érő adalékok, az irodalmi *mechanizmus* a művek szempontjából lényegesnek tűnő epizódjai tárulnak föl, az esszéírkat idéző előadásban, a tanári gyakorlatból fakadó jó elrendezésben, nem utolsósorban pedig a megbízhatóan kezelt filológiai apparátus segítségével (mindez a valahai prozemináriumok üzeneteként cseng felém). Szintén a tudós-tanára vall, hogy az idegyűjtött Berzsenyi-dolgozatok kivétel nélkül konferencia-előadások voltak „ős”-formájukban, melyek ezúttal átdolgozott alakban, ám a lényegét illetőleg változatlan elgondolás szerint sorolódtak be a tanulmánykötetbe; a nagyhatású értekezés Katona József leglényegesebb személyiségjegyeiről éppen Kecskeméten hangzott el, a *Bánk bán* szerzője előtt tisztelgő ülészakon (amely Orosz Lászlóéval közös szerepléseim egyike, írom szerénytelenül). Az efféle alkalmak igen jók arra, hogy szerzője egy-egy tézist többnyire szűkre szabott, 20-30 perces időkeretek között bemutasson (a tudós-tanár megszokta a tanóra 50-45 perces tartalmát!), kutatásairól vegyes közönség előtt számot adjon (mint ahogy egy iskolai osztály is, tudását, érdeklődését tekintve, vegyes). Az alaposabb érvelésre nemigen van mód, de a kötet dolgozatai esetében ez nem okoz hiányérzetet, hiszen Orosz László volt kiadója, sajtó alá rendezője Berzsenyi és Katona munkáinak (a *Bánk bán* etalon-számba menő kritikai kiadása joggal emlegethető chef d’oeuvre-ként!), és szerzője egy Berzsenyiről (1976-ban) meg egy Katonáról (1974) szóló monográfiának. Így hát, ami itt esetleg hiányzik, ott megvan. Ám minthogy a kötet első írásának kelte 1977 (az utolsó megjelenése 1999), nyilván a vissza-visszatérő a monográfiában, a kiadásokban csak érintett, „fölvetett” problémához, problémacsoporthoz, hozzásegíti Orosz Lászlót álláspontja esetleges kiigazításához, módosításához, bár a legpontosabban árnyalásról szólhatnánk. A monográfiákban – például – kevesebb alkalom adódott olyan befogadástörténeti elemzésre, mint amilyen ebben a kötetben Berzsenyi és Széchenyi István, Berzsenyi és Festetics György, valamint Katona és Széchenyi kapcsolódásait mutatja be. Katona József személyisége és ügyézi ténykedése ugyancsak szinte „kinagyítva” rajzolódik föl, és igen határozott vonású képet kapunk Berzsenyi „magyarságtudatáról”. Módszertanilag rendkívül izgalmas és még a (hasonló?) XX. századi tanulságok felől is szemlélhető értekezés szól az öncenzúráról, mint amely művet (de)formálhat, méghozzá az idézeteit jelölő, óvatosan merész és merészen óvatos Katona József dramaturgiájával szembesülve. Annyit jegyeznek meg, hogy a néhány példa meggyőző, bár talán nem teljesen elégséges. Fontos, hogy a szövegen túl létező tényezők belépnek a szövegbe, és „felettes” szöveglehetőségként funkcionálnak, továbbá: egy természetes „létrejövési” folyamat ellenében hatnak. Az irodalomrendszerben a cenzúra-öncenzúra szinte önállósuló alrendszer alkot (például a cenzúra oly intézményes szervezeti minőségében, mint amilyen a XIX. század elejének Habsburg Monarchiájában volt). Ugyanakkor nem hagyható teljesen figyelmen kívül, hogy az életmű (hatás)történetébe a mindenkor „szociológiai” kontextus, a „matériális” háttéranyag, egy tágabban értett „művelődéspolitikai” tényező (főleg, ha intézményes!) belejátszik. Így annak kísérlete, mit írt Katona eleve „másként”, miféle „megalkuvásokra” (ha ez itt a jó szó) kényszerült, tisztában lévén a cenzurális nehézségekkel, igen termékeny szempontként könyvelhető el. Már csak azért is (és milyen kár, hogy idáig már nem jut el az egyébként kiváló értekezés), mert az (ön)cenzúrának esztétikai hozadéka lehet (a *Családi kör* átírása ismert példa), önmagában sem a cenzúra, sem az öncenzúra nem feltétlenül vezet dramaturgiai töréshez, esztétikai következetlenséghez. A *Bánk bán* Ottója, Biberachja – úgy gondolom – elsősorban a kor színházi üzemének, intrikus- és

gonoszfel fogásának dramaturgiáját tanulmányozva magyarázható; általában: a *Bánk bán* nem egy ma homályosnak gondolt helye a Katona által játszott, ismert színművek együttesében jobban értelmezhető. A *Bánk bán* elemzések nem feledkezhetünk meg arról, hogy Katona jogi stúdiumokat végzett, majd (később) történetíró lett. Az persze kérdéses, hogy az 1810-es és az 1820-as évek „forráskezelése” egyenmű-e avagy nem. Orosz László tehát helyesen teszi, hogy Katona két működési területével külön-külön foglalkozik, persze érdekes volna egy olyan „tudományközi” elemzés, amely egymásra láttatná ezt a két, Katona által „gyakorolt” diszciplinát. Hiszen a *Bánk bán* történeti és jogi szemlélete egymásból következik, de nem független a korszak hasonló történeti tematikájú műveinek nézeteitől. Ugyancsak helyesen teszi Orosz László, hogy Berzsenyi „magyarságtudata” összetevőinek külön tanulmányt szentelt. Nem kitérőképpen írom ide, hogy éppen A *magyarokhoz* (Romlásnak indult...) című versekből szállóigék származtak az utókorra, ezek hamar kiüresedtek a politikai szónoklat szótárában; erre vonatkozólag a Babits-regény (*Halálfiái*) adhat eligazítást. Orosz László dolgozatának „alkalmisága” talán csak a befejező mondatok megemelt „retorika”-jában érezhető, a Kazinczyknak küldött levelekből, az *Antirecensió*ból, a *Poetai harmonisticá*ból kiemelt idézetek és kommentárjaik közelebb visznek annak megértéséhez, hogy a Magyarország jövőjét tervezgető Széchenyi István miért támasztotta alá olykor mondandóját Berzsenyi-citátumokkal. Széchenyi Berzsenyi-olvasata nem a(z átlag-)nemesi szemlélet klasszicizálásának szolt, hanem éppen annak, hogy a hagyományos alakzatokat miként volt képes a költő egy megszervedettebb, „gondolatibb” szemlélet kifejeződésének szolgálatába állítani. Széchenyi és Berzsenyi „személyes” kapcsolata nem volt, nem lehetett problémátlan, mint ahogy Széchenyi első felindulásában ingerült naplóbejegyzéssel illette az általa látott (és bizonyára nem kifogástalan) *Bánk bán*-előadást. De éppen a gondolatiság, a nemzetszemlélet „mélyrétegei”-ben sok tekintetben hasonló, Orosz László által dokumentált, reakciók is föltárhatók; s így a dolgozatok a pusztán kapcsolattörténeti-életrajzi érdekességek (el)könyvelésétől eltérően, imagológiai elképzelések formálódásáról szintén hírt adnak. Az irodalom iránt (is) szerföltt fogékony Széchenyi a túlzott személyességét (így a hozzáintézett verset) tartózkodással fogadta, egyébként Kazinczy sem fejezte be Széchenyi-episztoláját, de a Berzsenyi líra – Orosz László céloz rá – „egész életét végigkíséri”. Mivel Berzsenyi verseinek eszmetörténeti jelentőségére (erre szintén Orosz László utal) Széchenyit európai irodalmi tapasztalatai figyelmeztették. Széchenyi a romantikus olvasmányok aspektusából tekintett Berzsenyire, korántsem egész verseket citált, hanem azokat a sorokat, amelyek a följből említett tapasztalat alapján segítették mondandója kiteljesítését. Ugyanakkor a kötet kurta előszavában fölillantott Berzsenyi-Katona-párhuzamot (ami például „elhallgatásukat”, ideiglenes kirekesztődésüket illeti) a személyes kapcsolatrendszer alakulásán vagy hiányán túl a romantikus periódus költőinek, mindenekelőtt Vörösmartyknak újfajta recepciós magatartásával értelmezhetjük, illetőleg ezt tekintetbe véve volna érdemes továbbgondolni Orosz László ötleteit. Ez túlmegey a kötet dolgozatai által vállalt feladatokon, ennek számonkérése mindenképpen helytelen volna.

Azt azonban mégsem hallgathatom el, hogy keveslem a műelemzéseket. Ahol fölbuknának, kiteszik, milyen érzékeny versértő Orosz László (tudós-tanárságához ez is szervesen hozzátartozik). Ugyanis az egyes művekbe vagy műcsoportokba való mélyebb betekintés minden bizonnyal „irányzatpoétikailag” meggyőzőbb hozadékot eredményezne. A magam számára a legtöbb kérdőjelet a *Berzsenyi a klasszicizmus és a romantika határán* című tanulmány margójára tettem, feltétlenül elismerve, hogy ilyen terjedelemben aligha mutatható be ez a nem könnyű kérdés. Nem az a fő problémám (bár részben az is), hogy Orosz László talán túlságosan is tiszteli Horváth Jánost, egyébként Berzsenyi-könyve valóban tiszteletet parancsol, hanem az, hogy az átdolgozás során nem vette figyelembe az újabb szakirodalmat (Kajtár Mária és Szász Ferenc új szempontokat hozott a Berzsenyi-Hölderlin egybevetésben); valamint: a neoklasszicizmus terminus magyar története (Szauder Józseftől Sárközy Péterig és Pál Józsefig) szintén átírta a klasszika és a romantika Fritz Strich által diametrálisan különbözöként szembeállított, az újabb kutatások szerint sok tekintetben egymásra reagáló, egymást értelmező, egymással vitatkozó esztétikai megfontolásait.

Természetesen ma sem szoktuk tagadni, hogy a német koraromantika a Goetheétől meg a Schillerétől, különösképpen a Lessingétől eltérő irodalom- és főleg kultúraszemléletet dolgozott ki, de azt sem, hogy első ízben éppen abban az évtizedben (1795-1805), amely részben a Berzsenyi Dániel is (!), és amelyben Goethe és Schiller együttműködése a leggyümölcsözőbb volt. Emellett Hölderlin beiktatása a romantikába korántsem problémátlan, az ő „hellénika”-ja, akár Berteaux forradalmi utópiája, akár egy heideggeri egzisztenciális univerzál-poétika fölől értelmezzük, sokkal inkább felel meg az olasz irodalomtudomány által ihletett, sauder alapozású neoklasszicizmus-igénynek, mint annak a romantikának, amelynek első nemzedékében a Schlegel-fivérek és Novalis, illetőleg Wordsworth és Coleridge, a másodikban Brentano és Arnim, illetőleg Byron és Shelley – ezt talán különösképpen argumentálni sem szükséges – egészen más minőséget képviselt, mindenekelőtt más nyelv- és szubjektumfelfogást. Az a valóban Takáts Gyula részéről is hangoztatott lehetőség, miszerint Berzsenyi néhány gondolata, tézise, költői-értekezői fordulata a Hölderlinével, valamint a Byron és Shelley mellett harmadikként emlegetett Keats-ével egybevethető, még nem bizonyítja, hogy Berzsenyi a romantika küszöbére érkezett volna. Az Orosz Lászlótól szintén hangsúlyozott tény, hogy Berzsenyi miként fogadta Vörösmarty epikáját (elutasítással), talán többet nyom a mérlegeléskor, mint egy-két futólagos összehasonlítás. Mégsem elsősorban ezek a részletkérdések kérdőjelezték meg a számomra, ha itt egyáltalában erről van szó. Inkább arról, hogy részt monolit korstílusok kritériumai szerint nemigen képzelhető el a mintegy kétszáz esztendő irodalomtörténeiseiben fölmerülő klasszicizmus, mondjuk Boileau-tól Goethe haláláig, és a nemzeti irodalmi és/vagy nemzedéki megosztásban több évtizeden át tartó és a realizmussal viaskodó, de azt társ-áramlatnak is elfogadni kényszerülő romantika. Részint az összehasonlításnak az a módja töprengtethet el, amely részjelenségeket némileg túl-interpretálva az egészre nézve von le következtetéseket. Tudom, hogy mélyen igazságtalan Orosz László 1977-es konferencia-előadásából ily messzemenő következtetéseket levonni. De ahogy az eddigi fejtegetések során Orosz László dolgozatait szélesebb irodalomtudományos kontextusban igyekeztem bemutatni, itt sem annyira magáról a számomra kevésbé tetsző írásról szólok elsősorban, hanem arról az irodalomtörténeti tendenciáról, amely az 1970-es esztendőben általában jellemezte a magyar irodalmi kutatásokat. *Általában*, s ez azt jelenti, hogy a legjobbak sem tudták elkerülni azt a tévutat, amely a stíluskorszakok merev értelmezéséből, másrészt differenciálatlan szemléletéből eredeztethető. Ennek aztán az lett a következménye, hogy a klasszikát és a romantikát (az előbbi kedvelte Lukács György, az utóbbit, a leginkább a német koraromantikát elvetette, Gorkijtól és Blagojtól néhányan a semmitmondó aktív és a passzív romantika terminusát is alkalmazhatónak vélték, meglehetősen reflektálatlanul!) egyszerre igyekeztek szembeállítani és összemოსni, partalanná tenni, vagy szűkebb térre szorítani. Szauder József nyomán ugyan jórészt elfogadható, hogy Kölcseynek méltánytalan bírálata Berzsenyiről legalább oly mértékben önbírálat (*is*), de az egyre világosabb, hogy a helyenként normatív-iskolás szempontokat érvényesítő Kölcsey nem a romantika követelményeivel szegezte szembe Berzsenyi nyelvi regisztereinek, műfajainak, versformáinak különféleségét, mint ahogy Berzsenyi elmozdulván a megtanult iskolás-deákos klasszicizmustól éppen nem korszerűtlen esztétikai stúdiumai alapján egy szabadelvűbb, a költői teremtés jogait inkább megengedő nézetrendszerrel, de nem romantikusot tett a magáévá. Az én olvasmány-tapasztalataim alapján az 1810-es években már a korábbinál kevesebbet alkotó Berzsenyi szembe kellett, hogy nézzen (Kölcsey kritikája nélkül is feltehetőleg megtette volna) a Kazinczy népszerűsítette klasszika és az ő továbblépését segítő esztétika összeegyeztethetőségének kérdésével, a normatív poétika kizárólagosságának költészeti és a szakirodalom tanulságaival (esetleg Kis János baráti segítségét igénybe véve). Ez esetben nyilván főleg modalitásában más traktátus készült volna el, mint az

Antirecensio. De hogy a költői fordulat új pályaszakaszt indít(hat)ott (volna) meg, annak legalábbis megvan a valószínűsége. Nem azért navigáltam magam a „mi lett volna, ha...” veszélyes vizeire, hogy visszafelé irányuló jóslásokba bocsátkozzam, pusztán azt szerettem volna érzékeltetni, hogy nem Kölcsey –ismétlem: méltánytalan – kritikája okozott „törést” Berzsenyi költészetében. Ha például a Napóleon-epigramma szabadságfogalmát gondoljuk egybe az 1800-as évekével, legott érzékelhető lesz, hogy az óda-periódust követően változott a Berzsenyi-líra, műfajilag, hangvétellel, de eszmeileg is. Az ódákat ért bírálat főleg egy lezárt korszakra vonatkozik, amelyen Berzsenyi valójában túljutott, de amelyet – nem tudható, milyen sikerrel – az új periódusban másképpen folytatott volna. Mint ahogy erre a Mailáth-ódából némileg (de csak némileg!) következtetni lehet. Hogy Berzsenyi „váltott”, ebben szinte a teljes szakirodalom megegyezik, ám hogy ez a „váltás” irányzatpoétikai jellegű lenne, tehát, hogy a romantika irányában nyitott volna, itt már erősen megoszlanak a vélemények. Horváth János Erdélyi Jánostól ihletett metaforája nem eligazító, innen „szakmai” vélemény nem gondolható tovább. A klasszicizmus és a romantika „párhuzamossága” semmiképpen nem vezet „kontaminációhoz”, mindazonáltal nem gondolom, hogy rekeszekbe gyömöszölhető egyik vagy másik. A felvilágosodás eszméi még Petőfinél is jelen vannak, a *Csongor és Tündé*ben még inkább érzékelhetően, erre már Szauder József figyelmeztetett. A felvilágosodásnak azonban nem feltétlenül kell klasszicizmussal párosulnia, bár jórészt azzal látható párban. Igaz, még a belgrádi komparatistikai világkonferencián, 1967-ben egy román kutató az irodalmi irányok, áramlatok egymásra torlódásáról szövegposition des courants littéraires). Ám ez nem a klasszicizmus (amelynek antikvitás-szemlélete csupán egyik összetevője) és a romantika (amelynek antikvitás-szemlélete alapján különbözik a winckelmanni típusú klasszikáétól) „szimbiózisát” vagy „határosságát” eredményezi. Egyébként a romantikus (romános, romántos alakban, de másképpen is valóban regényest, rejtelmest, titokzatosot jelentett, így használta még Rousseau is (paysage romantique: regényes tájké). Ennél fogva e szó valamilyen alakban előfordulása ebből a szempontból közömbös. Annál inkább meggondolható Orosz László találó megfigyelése, miszerint Berzsenyi életművéből a *Poetai harmonistica* meg a *Poezis hajdan és most* tartozik a leginkább kiemelkedő alkotások közé. S most Orosz Lászlót idézem: „E művei mégis visszhangtalanok maradtak. A következő nemzedék nem tudott mit kezdeni az örök ideák utáni sóvárgással, amikor az önálló nemzeti állam megteremtésének sürgető feladatával találta magát szemben”. Ez az a pont, ahol érződik a korszak retorikája és terminológiája. Ugyanis az önálló nemzeti állam megteremtése a politikatörténet fogalmi készletét idézi, az „örök ideák” utáni sóvárgás viszont esztétika- és/vagy eszmetörténeti aspektust sejtet. Két különböző szintről van szó, amely legfőlegbb közvetítő közeg révén találkozhat, ilyen közvetlenül semmiképpen. Egyébként a Berzsenyi-Vörösmarty kapcsolat, negatív vagy pozitív recepció sem ezen a téren bontakoztatható ki, hanem az irodalom esztétikai funkcióiról, az esztétikum mibenlétéről és a műfaji emlékezetéről való gondolkodásán. Az önálló nemzeti állam ideája a II. József elleni ellenállás néhány esztendejében már fölmerül, elmélkedik erről Berzeviczy Gergely is. Viszont a neoklasszicizmus „örök ideái” az antikvitás felidéződésének jegyeivel korszerűsödnek, akár Goethét, akár Hölderlint emlegetjük, esztétikai vonatkozásai Keatsnek a görög vázáról írt ódájában éppen úgy fölfedezhetők, mint Schiller idevonatkozatható (és részben Kis János által átköltött) verseiben.

A tudós-tanár egy konferencia-előadásban természetesen nemigen tehetett mást, mint fejtegetéseiben részben a közvetítés, a szakmai közmegegyezés időszzerű kérdései tolmácsolásának feladatát (is) vállalta. Orosz László említett értekezése korrekt módon teljesíti ezt, sőt részben elmozdítja a holtpontról a följebb bírált nézetet. Méghozzá azáltal, hogy olyan Berzsenyi-értekezés(ek) együttesében helyezi el, amelyek értelmezése túlmutat az 1970-es esztendőik frazeológiáján és terminológiáján. Az mindenképpen elismerésre méltó, hogy Berzsenyi európai irodalmi kontextusba kerül, oda, ahol nemcsak antikvitás-értelmezése, hanem költészetének vonzásai és választásai kapcsolják. Orosz Lászlónak ugyancsak érdeme, hogy nem megrögzítette a kutatást, hanem kinyitotta. Azáltal, ahogy az idevonatkozó magyar nézeteket csoportosítva megkísérelte az összegzést, a summázatot, teret engedvén a továbblépésnek.

Nem kevésbé fontos *A történetíró Katona József* című dolgozat ama része, amely a történeti tanulmányok nyelvét mutatja be. S bár a nyelvújításban szerzőnk (ti. Katona) „nem vallott színt”, a *Bánk bán* mintha egy nyelvújítást megelőző korszak, egy töredékeiben megvalósult magyar *Sturm und Drang* kifejezőkészségével szólna. A történeti munkák egyik legfontosabb hozadéka – Orosz László szerint –: „nemcsak magyarul” vannak írva, „hanem magyarosabban is korának irodalmi nyelvénél. Mint több idézetből láthattuk, a népnyelv szavait, kifejezéseit, fordulatait használta. Népies a mondatszerkesztése is”. Annnyit jegyeznek meg, hogy a népnyelv bizonyos kifejezéseinek, fordulatainak befogadása az irodalmi nyelvbe szintén része a nyelvújításnak, amely elsősorban stílusújítás volt, és nem azonos a szógyártással, ebben egyébként a kor valamennyi írója jeleskedett (ezt Orosz László nálam jobban tudja). A „népies”-t viszont nagyon megterhelte minősítésnek vélem, s a magyarosság kritériumai sem egészen egyértelműek. Amit egy korszak latinos-diakosnak vagy németesnek érez, azt egy másik korszak esetleg magyarosnak. „S mi tűnik ma ízesebb magyarságúnak – kérdezi a történész Heiszler Vilmos –: «Öbester uram az ámbituson früstökölt», vagy «Az ezredes úr a tornácon reggelizett?»”. S amit ehhez zárójelben hozzáfűz, nem kevésbé tanulságos: „Nota bene: a tornác sem tűnik finnugor eredetűnek, de a törökös iskola hívei sem lennének sok örömeiket benne.” A tornác egyébként vitatott eredetű szó, feltehetőleg németből jött át.

Ha summázni akarnám véleményem Orosz László tanulmánykötetéről, rendkívül pozitív, rokonszenves, inspiratív és még vitatható téziseivel is (vagy elsősorban azokkal?) továbbgondolkodásra ösztönző személyiség rajzára kellene vállalkoznom. Megtettem ezt egy születésnap köszöntőben, amelyben tevékenységét tekintetem át (Orosz László köszöntése. Forrás 1995. 7. szám). Ez a tanulmánykötet mindenképp azért érdemel megkülönböztetett figyelmet, mivel egy tudós-tanári magatartást reprezentál, és ezen keresztül egy olyan nézetrendszert, amely a gyorsan változó irodalmi/irodalomtörténeti áramlatok közepette, ellenére termékeny szempontokkal gazdagít. Sokan értekeznek mainapság (bár nem annyian, mint egy-két évvel ennekelőtte) a szerző „haláláról”. A másik oldalról nézvést: az olvasó megkonstruálja a szerzőt, a művek meghatározott halmazából kialakítja a maga íróját-költőjét. A valaha élt valóságos (kevésbé ismerhető) szerző és az olvasó konstrukciója (amely nem nélkülözheti az anyaggyűjtést, a filológia kevésbé tetszetős munkáját) egymásba épül, egymásra vetődik. A mű szövege és a szöveg értelmezése valamiképpen egymásra olvasva érvényesül. Ebből a megfontolásból a tudós-tanár Orosz László irodalomtörténeti munkássága csak látszólag képvisel egy avított szemléletet, valójában befogadélméleti megfontolások rejtőznek benne. Hiszen az Ady rajzolta Katona József, a Széchenyi István által olvasott Berzsenyi nem egyszerűen utóélet-rekonstrukció, hanem hatástörténeti esemény, egy életmű értelmezésének megannyi fázisa. Olyan irodalmi alrendszer feltárása zajlik az értekezésekben, amelyek az irodalomnak, irodalmi személyiségnek és irodalmi műnek társadalmi, kortörténeti, gondolkodástörténeti kontextusával ismertetnek meg. Így az irodalomra és az irodalmi műre több helyről vetődik az értelmezés fénye. Önnön pozíciójának tudatosulása Orosz Lászlót arra készítette, hogy a látszólagos irodalmi peremhelyzet poétikáját érzékenyen, empátiával, műgonddal vázolja föl, a személyes hitelesség igazoló erejével. (*Korona Kiadó, 2000*)